

Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра педагогіки і психології (дошкільної та корекційної) імені
проф. Поніманської Т.І.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ВК 04 Психологія виховання та навчання дітей з затримкою психічного

розвитку

(шифр і назва навчальної дисципліни)

спеціальність 012 Дошкільна освіта

(шифр і назва спеціальності)

Освітня програма Дошкільна освіта

(назва освітньої програми)

інститут, факультет педагогічний

(назва інституту, факультету,)

2019 – 2020 навчальний рік

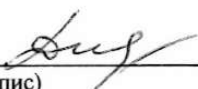
Робоча програма Психологія виховання та навчання дітей з затримкою
(назва навчальної дисципліни)
психічного розвитку для студентів
 за спеціальністю 012 Дошкільна освіта
 Строк навчання: 1 рік і 10 місяців на основі першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти
 Мова навчання українська

Розробники: доцент кафедри педагогіки і психології (дошкільної та корекційної)
імені проф. Поніманської Т.І., канд. психол. наук Руденко
Н.М.
(вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри педагогіки і психології (дошкільної та корекційної) імені проф. Поніманської Т.І.

Протокол від “ 27 ” серпня 2019 року № 8

Завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної та корекційної) імені проф. Поніманської Т.І.

 (підпис) (проф.І.М.Дичківська)
 (прізвище та ініціали)

Робочу програму схвалено методичною комісією факультету за спеціальністю 016 Спеціальна освіта

Протокол від “ 30 ” серпня 2019 року № 2

Голова методичної комісії педагогічного факультету

 (підпис) (доц.Н.А.Сяська)
 (прізвище та ініціали)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка	Обов'язкова (вибіркова)	
Модулів – 3	Спеціальність: 012 Дошкільна освіта	Рік підготовки	
Змістових модулів – 3		6-й	5-6-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання – розробка портфоліо майбутнього вихователя для роботи з дітьми із ЗПР – 10 год.		Семестр	
Загальна кількість годин – 90		11-й	10-11-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 6	Освітній ступінь: <u>магістр</u>	Лекції	
		20 год.	4 год.
		Практичні, семінарські	
		10 год.	4 год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		60 год.	82 год.
		Індивідуальні завдання:	
		4 год.	
Вид контролю:			
залік	залік		
Передумови для вивчення дисципліни (перелік дисциплін, які мають бути вивчені раніше): «Педагогіка дошкільна», «Невропатологія з основами психопатології», «Психологія дитяча», «Інклюзивна освіта», «Теорія і методика виховання дітей з вадами мовлення».			

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета дисципліни: підготовка фахівця до здійснення психолого-педагогічної діагностики, своєчасної корекції та профілактики затримки психічного розвитку у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку засобами спеціального виховання і навчання.

У ході вивчення дисципліни студенти набувають наступних програмних компетентностей:

Інтегральна компетентність: Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі професійної діяльності та у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

Загальні компетентності:

1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, критичності та самокритичності.
2. Знання та розуміння предметної галузі та професійної діяльності.

3.Здатність розробляти та управляти проектами, оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

4.Здатність діяти соціально відповідально та свідомо; усвідомлювати рівні можливості та тендерні проблеми.

Спеціальні (фахові) компетентності

1. Здатність враховувати особливості виховання і навчання дітей у навчально-виховній роботі з дітьми.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Психологія виховання та навчання дітей із затримкою психічного розвитку» є:

- оволодіння системою загальнотеоретичних та спеціальних професійних знань про закономірності спеціального виховання і навчання дітей із затримкою психічного розвитку, про поширеність та симптоматику порушеного психічного розвитку;
- ознайомлення з досягненнями сучасної теорії та практики вітчизняної і зарубіжної спеціальної психології й педагогіки;
- оволодіння науково обґрунтованими методами психолого-педагогічної діагностики, подолання і попередження різноманітних форм затримки психічного розвитку;
- засвоєння основних закономірностей і системи спеціального виховання й навчання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку;
- формування знань, умінь і навичок здійснення корекційно-розвивальної роботи при затримці психічного розвитку;
- засвоєння особливостей психолого-педагогічного впливу при порушеннях інтелектуальної діяльності, сенсорних і рухових вадах;
- використання у психолого-педагогічній практиці знань із суміжних педагогічних, медичних наук.

3. Очікувані результати навчання

За результатами вивчення дисципліни «Психологія виховання та навчання дітей із затримкою психічного розвитку» студенти **мають знати**:

- Особливості уявлень про дитинство на різних етапах історії людства та різних етносах.
- Психологічні та корекційно-методичні підходи до організації і проведення логопедичної роботи з дітьми, що мають різні форми мовленнєвої патології.
- Особливості розвитку дітей із психофізичними порушеннями.

Студенти мають вміти:

- Розв'язувати складні задачі і проблеми, що потребують оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог.
- Здійснювати оптимальний добір форм, методів, засобів навчально-виховного процесу у відповідності до поставленої мети.
- Реалізовувати принципи педагогічної етики та творчості у професійній діяльності.
- Розуміти доцільності та можливості застосування нових методів і технологій в обраній галузі науки.
- Зрозуміло і недвозначно доносити власні висновки, а також знання та пояснення, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються.
- Приймати рішення у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування.
- Бути здатними до подальшого навчання, яке значною мірою є автономним та самостійним.

4. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Загальні питання теорії виховання та навчання

дітей із ЗПР

Тема 1. З історії розвитку проблеми навчання і виховання дітей із затримкою психічного розвитку.

Анатомо-фізіологічний напрямок дослідження недорозвитку психіки дитини (Д.Ескіроль, Е.Крепелін, Г.Трошин), психолого-педагогічний напрямок (Ж.Філіп, П.Бонкур), медико-психолого-педагогічний напрямок дослідження дітей з інтелектуальними вадами у вітчизняній психології та психіатрії (В.Кашченко, Л.Виготський, Л.Божович, О.Лурія). Основні поняття дисципліни: навчання, виховання, розвиток, компенсація, корекція порушеного розвитку, декомпенсація, псевдокомпенсація та ін.

Тема 2. Теоретичні підходи до проблеми виховання та навчання дітей з ЗПР.

Виховання як процес формування цілісної особистості. Психолого-педагогічні механізми, прийоми і методи формування особистості. Вікові аспекти виховання. Процес навчання як система діяльностей навчання, учіння. Навчання як управління учбовою діяльністю учнів. Механізми навчання (рефлексивні відносини, зворотний зв'язок). Учіння як діяльність суб'єкта пізнання. Дидактичні принципи. Теорії навчання В. Давидова, Л. Занкова, Л. Виготського, С. Рубінштейна, О. Леонтєва, П. Гальперіна. Засвоєння як центральна ланка навчальної діяльності. Психологічні компоненти засвоєння.

Змістовий модуль 2. Психолого-педагогічна характеристика дітей із затримкою психічного розвитку

Тема 3. Закономірності нормального психічного розвитку і патології

Поняття про нормальний і порушений розвиток. Середньостатистична норма, функціональна норма, ідеальна норма. Умови нормального психічного розвитку за О.Лурією. Трагування дизонтогенезу. Закономірності і параметри дизонтогенезу. Класифікація відхилень психічного розвитку В.Лебединського. Первинні і вторинні симптоми порушеного розвитку.

Тема 4. Клінічна і психологічна характеристика дітей із затримкою психічного розвитку

Поняття «затримка психічного розвитку». Причини виникнення затримки психічного розвитку, форми клінічної неоднорідності дітей із ЗПР. Класифікації порушень інтелектуального розвитку Г.Сухаревої, В.Ковальова на основі етіопатогенетичного принципу. Диференційно-діагностичні критерії відмежування ЗПР від схожих станів за особливостями мовлення і розумового розвитку.

Змістовий модуль 3. Особливості навчання і виховання дітей із затримкою психічного розвитку.

Тема 5. Зміст і організація корекційно-розвивального навчання дітей із затримкою психічного розвитку.

Історія спеціальної допомоги дітям із ЗПР в ХХ ст. Групи компенсуючого виду (педагогічної підтримки) у дошкільних освітніх закладах. Зміст корекційно-розвивальної роботи з дітьми із ЗПР у дошкільних освітніх закладах компенсуючого виду, дошкільних дитбудинках, дошкільних відділеннях у спецшколах сьомого і восьмого типів, реабілітаційних групах, спецгрупах у масових дитсадочках. Групи короткочасного перебування у дитсадочках. Основні змістові напрями програми виховання і навчання дошкільників із розумовим недорозвитком: взаємодія дорослого з дитиною, емоційний та соціально-моральний розвиток, фізичний і моторно-руховий розвиток, сенсорний розвиток, пізнавальний, мовленнєвий та комунікативний розвиток, трудове виховання. Спеціальні школи і школи-інтернати для дітей із ЗПР. Основні характеристики системи компенсуючого навчання. Корекційні класи для дітей із ЗПР у загальноосвітніх школах.

Тема 6. Прийоми та методи навчання та виховання дітей з ЗПР

Необхідність застосування методів психолого-педагогічного дослідження з метою визначення особливостей розвитку дітей та специфіки застосування форм та видів корекційної

роботи в дошкільних, шкільних та реабілітаційних закладах. Використання даних про закономірності розвитку дітей з різним типом дизонтогенезу при аналізі та складанні шкільних та індивідуально-корекційних програм. Визначення прогнозу інтелектуальної та особистісної динаміки розвитку дітей і згідно даних прогнозу створювати моделі їх соціальної інтеграції. Застосування методів та прийомів навчання, виходячи з пізнавальних можливостей та перспектив розвитку дітей з недоліками інтелекту. Здійснення індивідуального підходу до дітей з ЗПР на основі знань структури дефекту, соціальних умов виховання, соматичного стану, здібностей, мотиваційної, афективної, сенсорної, когнітивної сфер розвитку їхньої особистості.

Тема 7. Перспективи розвитку навчання та виховання дітей з ЗПР.

Профілактика, раннє виявлення і рання комплексна допомога дітям із відхиленнями в розвитку. Причини, завдання й передумови створення системи ранньої допомоги. Досвід організації ранньої допомоги за кордоном. Загальна і спеціальна освіта крізь призму інтеграції та диференціації. Сучасне розуміння поняття „інтеграція”. Концепція „нормалізації”. Система сегрегаційних навчальних закладів у СРСР. Поняття інклюзивного навчання. Інтернальна й екстернальна форми інтеграції. Моделі інтегрованого (інклюзивного) навчання: спец класи у ЗОШ для дітей із порушенням інтелекту, для дітей із ЗПР, корекційні класи для груп ризику шкільної дезадаптації (класи компенсуючого навчання).

5. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин										
	денна форма					Заочна форма					
	усього	у тому числі				усього	у тому числі				
		л	п	л	інд		с.р.	л	п	л	інд
Модуль 1											
Змістовий модуль 1. Загальні питання теорії виховання та навчання дітей із ЗПР											
Тема 1. З історії розвитку проблеми навчання і виховання дітей із затримкою психічного розвитку.		2				9	12				12
Тема 2. Теоретичні підходи до проблеми виховання та навчання дітей з ЗПР.		2	2			9	14	2			12
Разом за змістовим модулем 1		4	2			18	26	2			24
Змістовий модуль 2. Психолого-педагогічна характеристика дітей із затримкою психічного розвитку											
Тема 3. Закономірності нормального психічного розвитку і патології		2				9	12				12

Тема 4. Клінічна і психологічна характеристика дугей із затримкою психічного розвитку		4	2		9	14	2			12
Разом за змістовим модулем 2		6	2		18	26	2			24
Змістовий модуль 3. Особливості навчання і виховання дітей із затримкою психічного розвитку.										
Тема 5. Зміст і організація корекційно-розвивального навчання дітей із затримкою психічного розвитку.		4	2		8	14	2			12
Тема 6. Прийоми та методи навчання та виховання дітей з ЗПР		4	2		8	14	2			12
Тема 7. Перспективи розвитку навчання та виховання дітей з ЗПР.		2	2		8	10				10
Разом за змістовим модулем 3		10	6		24	38	4			34
Усього годин	90	20	10		60	90	4	4		82
ІНДЗ										
Усього годин	90	20	10		4	60	90	4	4	82

6. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Затримка психічного розвитку (ЗПР) як психолого-педагогічна проблема	2
2.	Діагностика ЗПР у в умовах спеціального дослідження	2
3.	Корекція затримки психічного розвитку у дітей в умовах спеціальної і масової школи.	2
4.	Прийоми та методи навчання дітей із ЗПР.	2
5.	Прийоми та методи виховання дітей із ЗПР.	2
	Усього	10

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Сутність психології виховання	6
2	Психологія навчання	6

3	Закономірності нормального психічного розвитку і патології	6
4	З історії розвитку проблеми навчання і виховання дітей з інтелектуальними вадами	5
5	Психологічні особливості дітей із затримкою психічного розвитку	10
6	Основні прийоми та методи навчання та виховання дітей із ЗПР.	5
7	Зміст і організація корекційно-розвивального навчання дітей із затримкою психічного розвитку	10
8	Виховання і навчання дошкільників з інтелектуальним недорозвитком	6
9	Перспективи розвитку корекційної психопедагогіки	6
	Разом	60 год.

8. Індивідуальні завдання

1. Підготувати портфоліо з наступними матеріалами:

- методи дослідження дітей з ЗПР,
- методи навчання дітей з ЗПР,
- методи виховання дітей з ЗПР.

9. Засоби діагностики результатів навчання

- залік;
- колоквіум;
- стандартизовані тести;
- реферати;
- презентації результатів виконаних завдань та досліджень;
- контрольні та самостійні роботи.

10. Критерії оцінювання результатів навчання.

Загальні критерії оцінювання

I рівень – початковий. Відповідь здобувача вищої освіти при відтворенні навчального матеріалу елементарна, фрагментарна, зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення.

II рівень – середній. Здобувач вищої освіти відтворює основний навчальний матеріал, здатний виконувати завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності.

III рівень – достатній. Здобувач вищої освіти знає істотні ознаки понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними, а також самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, абстрагуванням, узагальненням тощо), уміє робити висновки, виправляти допущені помилки. Відповідь повна, правильна, логічна, обґрунтована, хоча їй і бракує власних суджень. Студент здатний самостійно здійснювати основні види навчальної діяльності.

IV рівень – високий. Знання здобувача вищої освіти є глибокими, міцними, узагальненими, системними; він вміє застосовувати знання творчо, його навчальна діяльність має дослідницький характер, позначена вмінням самостійно оцінювати різноманітні життєві ситуації, явища, факти, виявляти і відстоювати особисту позицію.

Рівні навчальних досягнень студентів	Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів
--------------------------------------	------	--

I. Початковий	1-34 F Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	Здобувач вищої освіти фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу; має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення; виявляє здатність елементарно викласти думку; може усно відтворити кілька термінів, явищ без зв'язку між ними; може обрати правильний варіант відповіді (на рівні "так - ні"); може самостійно знайти відповідь у тексті підручника; виконує 20 % від загальної кількості тестів.
	35-59 FX незадовільно з можливістю повторного складання	Здобувач вищої освіти відтворює менш як половину навчального матеріалу; за допомогою викладача виконує елементарні завдання, наводить приклади; може дати відповідь з кількох простих речень; здатен усно відтворити окремі частини теми; має фрагментарні уявлення про роботу з джерелами, не має сформованих умінь та навичок; виконує 30 % від загальної кількості тестів.
II. Середній	60-63 (E) задовільно	Здобувач вищої освіти має початковий рівень знань; знає близько половини навчального матеріалу, здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснень викладача, повторити за зразком певну операцію, дію; описує явища, процеси без пояснень причин, з допомогою викладача здатен відтворити їх послідовність, слабо орієнтується в поняттях; має фрагментарні навички в роботі з підручником; самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі; здатен давати відповіді на прості, стандартні запитання, виявляє інтерес до навчального матеріалу, виконує 45 % від загальної кількості тестів.
	64-73 (D) задовільно	Здобувач вищої освіти знає більш як половину навчального матеріалу; розуміє основний навчальний матеріал; здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, сформулювати правило, відтворити його з помилками та неточностями; має стійкі навички роботи з текстом підручника; може самостійно оволодіти більшою частиною заданого матеріалу, формулює поняття, наводить приклади, знає основні дати; орієнтується в хронології; підтверджує висловлене судження одним-двома аргументами; здатен використовувати під час відповіді допоміжні наочні матеріали; відповіді непослідовні та нелогічні; виконує від 55 до 65% від загальної кількості тестів.

III. Достатній	74-81 (C) добре	Знання здобувача вищої освіти є достатньо повними, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях. Правильно і логічно відтворює навчальний матеріал; розуміє основні теорії і факти, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; уміє наводити окремі власні приклади на підтвердження певних думок, застосовувати вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; здатен проаналізувати відповіді іншого студента; з допомогою викладача скласти план реферату, може опрацювати матеріал самостійно, уміє підготувати реферат та захищати його найважливіші положення; правильно використовує термінологію; складає прості таблиці та схеми; виконує від 75 % до 80 % від загальної кількості тестів.
	82-89 (B) добре	Здобувач вищої освіти вільно володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в дещо змінених ситуаціях, уміє аналізувати і систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; висловлює стандартну аргументацію при оцінці дій, процесів, явищ; чітко тлумачить поняття; здатен самостійно опрацювати навчальний матеріал, але потребує консультацій з викладачем; виконує прості творчі завдання; виконує 85 % від загальної кількості тестів.
IV. Високий	90-100 (A) відмінно	Здобувач вищої освіти має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, користується широким арсеналом засобів доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; вміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї, користується широким арсеналом засобів доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ, самостійно виконує науково-дослідницьку роботу; логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої обдарування і нахили. Самостійно виконує від 95% до 100% від загальної кількості тестів.

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою	
	для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	відмінно	зараховано
82-89	добре	
74-81		
64-73		
60-63	задовільно	
33-59	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням

	дисципліни	дисципліни
--	------------	------------

11. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота						Інд. завд	Залік	Сума
Змістовий модуль								
Т1	Т2	Т3	Т4	Т5	Т6			
10	10	10	10	5	5	10	40	100

12. Методичне забезпечення

Опорні конспекти лекцій; нормативні документи; тестові завдання; навчальні книги; інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни (ІКНМЗД).

13. Рекомендована література

1. Баряева Л. Программа воспитания и обучения дошкольников с интеллектуальной недостаточностью /Л.Баряева, О.Гаврилушкина, А.Зарин, Н.Соколова. – СПб.: Изд-во «Союз», 2003. – 320 с.

2. Вікова та педагогічна психологія: навч.посіб. /О.В.Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.

3. Дети с задержкой психического развития /под ред. Т. Власовой, В. Лубовского, Н. Цыпиной. – М., 1984.

4. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі [автор-укладач Л.В.Туріщева]. / Л.В.Туріщева. – Х.: Вид. група «Основа», 2011. – 111, [1] с. – (Серія «Психологічна служба школи»).

5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. /І. М. Дичківська. - К. : Академвидав, 2004. - 352 с.

6. Заброцький М. Педагогічна психологія (теорет. концепції та практикум): навч.посіб. /М.Заброцький, Р.Павелків. – Рівне, 2003. – 297 с.

7. Ілляшенко Т.Д. Аномальна дитина в школі: навчально-методичний посібник / Т.Д. Ілляшенко. – К.: ІСДО, 1995. – 120 с.

8. Калягин В. Энциклопедия методов психолого-педагогической диагностики лиц с нарушением речи: пособие для студ., педагогов, логопедов и психологов /В.Калягин, Т.Овчинникова. – СПб.: Каро, 2004. – 431 с.

9. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: Наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук., – видання доповнене та перероблене, – К.: Видавнична група «АТОПОЛ», – 2011. – 273 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).

10. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів: Навч.-метод. посібник. / Колупаєва А.А., Таранченко О.М – К.: «АТОПОЛ». – 2010. – 96 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).

11. Колупаєва А.А. Інклюзивна школа: Особливості організації та управління: Навч-метод. посібник / Колупаєва А.А., Софій Н.В., Найда Ю.М. та інш.; за заг. ред. Даниленка Л.І. – 2-ге видання, стереотипне – К.: ФО – П Парашин І.С., 2010, – 128 с.

12. Колупаєва А.А. Педагогічні умови інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади: Монографія / А.А. Колупаєва. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 458 с.

13. Логопедія.: Підручник, друге видання перероблене та доповнене. / За ред. М.К. Шермет. – К.: Видавничий Дім «Слово». – 2010. – 672 с.

14. Матвеева М.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: навчально-методичний посібник / М.П. Матвеева, С.П. Миронова. – Кам'янець – Подільський державний університет. – 2008. – 204 с.

15. Миронова С. П. Основи корекційної педагогіки. / Миронова С.П., Гаврилова О.В., Матвеева М.П.; за заг. ред. Миронової С.П. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.– 2010.– 264 с.

16. Обухівська А.Г. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі / Обухівська А., Ілляшенко Т., Жук Т. – К.: Редакція загальнопед. газет, 2012. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

17. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. /Т.Поніманська. – К.: „Академвидав”, 2004. – 456 с.

18. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навч. – метод. посіб. / за заг. ред. Колупаєвої А.А.. – К.: ТОВ ВПЦ «Літопис-XX». – 2010. – (Серія «Інклюзивна освіта»: у 9 книгах).

19. Селевко Г.К. Технологии воспитания и обучения детей с проблемами /Г.К. Селевко. – М.: НИИ школьных технологий, 2005. – 144 с.

20. Синьов В. Основи дефектології: навч. посіб. /В.Синьов, Г.Коберник. – К.: Вища школа, 1994. – 143 с.

21. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / за ред. академіка В.І.Бондаря. – Луганськ: Альма – Матер, 2006. – 464 с.

22. Український дефектологічний словник логопеда /за ред. В.І. Бондаря. – К., 2001.– 343 с.

14. Інформаційні (інтернет) ресурси

1. www.students.net.ua - український освітній портал для студентства
2. www.osvita.org.ua - освітній портал, що містить структуровані освітні ресурси України. базу даних ВНЗ України.
3. www.school.edu-ua.net - освітній сайт, який представляє в інтернеті українські навчальні програми, підручники, довідники, методичні посібники
4. www.education.gov.ua - сайт Міністерства освіти і науки
5. www.narodnaosvita.kiev.ua/vihysku/9/statti/privma.htm.
www.nbuiv.aoua - сайт бібліотеки ім.В.Вернадського